

EVİN SAHİBİ HİKÂYESİNDE YILANIN SEMBOLİK ANLAMLARI VE FOLKLORİK UNSURLAR

Mehmet Güneş*

Özet: Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Evin Sahibi" hikâyesinde yılan, sembolik anlamlara sahip olup hikâyenin kurgusunda folklorik unsurlar da işlevseldir. Hikâyedeki yılan, Şeytan'ı, cinleri, korku ve vesveseyi sembolize eder. Tanpınar, "Kerkük Hatıraları" yazısında da söz ettiği üzere, bu hikâyeyi büyükannesinin anlattığı masallardan ve histerik bir kadın olan Gülbuy adlı hizmetçilerinin sanrıya dayalı hatıralarından yararlanarak kurgulamıştır. "Evin Sahibi" hikâyesi hakkında daha önce müstakil önemli yazılar yazıldığı gibi birçok çalışmada da bu hikâyeye ilişkin özgün değerlendirmeler yapılmıştır. Ancak daha önceki çalışmalarda hikâyedeki yılanın sembolik anlamları ve onun folklorik kaynakları üzerinde ayrıntılı olarak durulmamıştır. Bu makalede hatıra-kurmaca-folklor ilişkisi de tespit edilip teorik eserlerden de yararlanılarak hikâyedeki sembolik anlam ve folklorik unsurlar değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: yılan, sembol, motif, folklor, Şeytan, Cin, korku, ölüm, mitoloji, masal, efsane.

THE SYMBOLIC MEANINGS OF SNAKE AND FOLKLORIC ELEMENTS IN THE STORY OF "EVİN SAHİBİ"/[THE OWNER OF THE HOUSE]

Abstract: Snake has symbolic meanings in the story of "Evin Sahibi" [The Owner of the House] by Ahmet Hamdi Tanpınar, and the folkloric elements are functional in the plot of the story. It is seen that snake, Satan and genie symbolize fear and solicitude. As mentioned in "Kerkük Hatıraları" [Memoires of Kirkuk] by Tanpınar, he has built this story on the tales his grandmother told him and on delusive memoires of their housemaid called Gülbuy who was a hysteric woman. Previously, some important separate articles were written on this story and some original appraisals were made on it in several academic works. However, the symbolic meanings of snake and its folkloric sources were not examined in detail. In this article, the relationship between memoire, fiction and folklore was indicated, and the symbolic meanings and folkloric elements of the story were examined by employing some theoretical sources.

Keywords: snake, symbol, motif, folklore, Satan, genie, fear, death, mythology, tale, legend

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mgunes@marmara.edu.tr

GİRİŞ

Motif olarak yılan, Dünya ve Türk mitolojisinde olduğu kadar kutsal kitaplarda da geçer. Mitolojilerde, kutsal inançlarda ve halk kültüründeki birçok motif gibi yılan da sembolik anlamlara sahip olup bu sembollerin altında derin anlamlar gizlidir. Yahudi kaynaklarında Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın Cennet'ten kovulmasında yılanın Şeytan'la işbirliğinden ve Şeytan'ın şekil değiştirip yılan kılığına büründüğünden, yılanın ağzına girerek Hz. Havva'yı kandırdığından söz edilir. Hıristiyanlar, Hz. Âdem'in yasak meyveden yiyerek büyük günah işleyip Allah'ın gazabına uğradığına, O'nun bu günahının kıyamete kadar her yeni doğan çocuğa geçtiğine, günahkâr doğan çocukların vafitiz edilerek günahtan kurtulduklarına inanırlar. "Aslı/ilk günah" inancı, Hıristiyan kültür ve felsefesinin özüdür. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Âdem'in Cennet'ten kovulması doğrudan Şeytan'ın intikamıyla ilişkilidir.¹ Şeytan, Hz. Âdem'e secde etmeyi reddetmeden önce diğer meleklerden farksızken daha sonra Allah tarafından lânetlenmiştir. Şeytan'a göre, kendisi için secdeye zorlandığı Hz. Âdem ve onun nesli asla mutlu olmamalıdır; Şeytan emeline ulaşmak için insanı kötülüğe yöneltmek, iyilikten alıkoymak gayreti içindedir. Kutsal inançlarda ve mitoloji, masal, efsane vb. halk anlatılarında Şeytan hep kötülükle özdeşleştirilir.

Mitolojilerde ve kutsal inançlarda olduğu gibi Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Evin Sahibi" hikâyesindeki yılan motifi de sembolik açılımları olan bir unsurdur. Bu hikâyedeki "yılan" motifi farklı yorumlara müsait olmakla birlikte, hikâye içindeki işlevine ve ona yüklenen anlamlara bakıldığında, yılanın bazı yönleriyle insanoğlunun ezeli ve ebedî düşmanı Şeytan'ı, Şeytan'ın insana verdiği vesvese ve korkuları sembolize ettiği görülür. "İnsana musallat olup onu saptırmaya çalışan ruhanî varlık"² olan Şeytan'ın varoluşunun amacı, insanı kötülüğe sevk etmektir. İnsanoğlunun özüne bağlı olarak iyi/olumlu eylemde bulunması Şeytan'ı huzursuz eder, öfkelenir; bu yüzden de o, insanların mutlu olmasından korkar. Bir hayvan olarak "yılan" da itici, zararlı bir varlık olarak kabul edilir; kötülükle anılır. Hikâyedeki yılan güzel bir genç kıza âşık olması yönüyle cinleri simgelerken, intikam duygusu yönüyle de Hz. Âdem'e ve soyundan gelenlere düşman olan Şeytan'ı simgeler. Birçok kutsal inançta da "cin"³, "melek", "Şeytan" kavramları birbirine karışır, birlikte anılır.

1. HATIRA-KURMACA-FOLKLOR BAĞLAMINDA "EVİN SAHİBİ" HİKÂYESİ

Tanpınar'ın "Kerkük Hatıraları"nda da belirttiği üzere,⁴ Kerkük'teki hizmetçileri Gülbuy'un vehimlerinin / sanrılarının, babaannesinin anlattığı ma-

salların, biraz da hatıralarının etkisiyle yazdığı “Evin Sahibi” hikâyesinde “yılan”, motif ve sembol olarak hikâyenin kurgusunda işlevsel bir konuma sahiptir. Hikâyenin başında “Bir hastanede bulunmuş cep defterinden”⁵ ifadesinin kullanılması kurmaca-hatıra-gerçeklik bağlamında önemlidir. Hikâye, masallar ve halk anlatılarıyla zihin yapısı alt üst olan, sevdiği insanları tek tek kaybettiği için kendisini oldukça yalnız hissedip sürekli ölüm korkusuyla yaşayan anlatıcının sanrılarından oluşur. Tanpınar başka eserlerinde yaptığı gibi bu hikâyede de “rüya ve duygu durumlarını, bir rüya ve duygu durumu olduklarını söylemeden birer hikâye kahramanı gibi anlatmak” yöntemini seçmiştir.⁶ Anlatıcı, kendisi çok küçükken önce babasını, sonra annesini, daha sonra anneannesini ve en son da dedesi ve başka yakınlarını kaybettiği için sürekli ölüm korkusuyla yaşamaktadır. “Ölüm, hayatının hiçbir devresinde kendini ona unutturmamış, doğuşundan itibaren, etrafında varlığını hissettirerek yaşama zevkini yok etmiştir.”⁷ Otobiyografik anlatım tarzıyla yazılan bu hikâye de gizemli bir anlatıya dönüşmüştür. Anlatıcı, hizmetçileri Gülbüy’un anlattıklarının tesiriyle ruh sağlığını kaybetmiş, sürekli ölüm korkusuyla yaşamaya başlamıştır.

Tanpınar, birçok eserini oluştururken yaptığı gibi “Evin Sahibi” hikâyesini yazarken de okuduğu Doğu ve Batı kaynaklarıyla birlikte, kişisel gözlem ve deneyimlerden, tanık olduğu olaylardan, aile büyüklerinden dinlediği masallardan yararlanır; kullandığı malzemeyi estetize ederek metnin dokusuna yerleştirir. Bu hikâyeyi daha çok hizmetçileri Gülbüy’un anlattıklarından etkilenerek kaleme alan yazarın, babaannesinden dinlediği masallardan, Batı ile Doğu mitolojilerinden ve inançlarından da yararlandığı göz ardı edilmez bir gerçektir. Orhan Okay’ın da belirttiği üzere, yazarın büyükannesi halk edebiyatını iyi bilir, onun bu özelliğinden dolayı evleri “masal dünyası”na dönmüştür. Tanpınar’ın halk edebiyatına ve kültürüne ilgisi çocukluk yıllarına dayanır.⁸ Doğu ve Batı kültürlerine aşina olup her iki kültürün kaynaklarını okuyan Tanpınar, birçok eserinde olduğu gibi bu hikâyede de iki farklı kaynağa ait unsur ya da motifleri metnin dokusuna yerleştirir. Yine belirtmek gerekir ki, Tanpınar’ın Doğu kaynaklarından ve Türk halk kültüründen en çok yararlandığı, “hikâyelerinin en çok masalsı öge barındırdığı metni”⁹, “Evin Sahibi”dir.

Tanpınar’ın Türk folkloruna verdiği önemi ve folklorik unsurlardan yararlanması gerektiği düşüncesini göstermesi bakımından şu ifadeleri çarpıcıdır:

“Uçsuz bucaksız bir coğrafyanın, birkaç medeniyet ve kültür tecrübesinin içinden kopup gelen Türk milletinin folkloru da tarihi kadar zengindir. Onu tanıyıp da bu yığınun içine yaratıcı bir hırsıyla kendini atmak istememek oldukça güçtür. Sonra onlar bizim ferdî hayatımıza girmişlerdir. Vatana manzaralarına ve muhayyilemize arslan pençelerinin izi o kadar derin geçmiş ki... Bu kahraman isimler, bu asil gölgeler içimizde ve dört bir yanımızda yaşıyorlar.”¹⁰

Tanpınar'a göre her yazar farkında olarak ya da olmayarak halk kültürünün ve anlatılarının tesirinde kalır. Halk inançları ya da halk anlatılarının tesiri, Tanpınar'ın birçok eserinin kurgusunda işlevseldir. Ancak Tanpınar, halk inancı ya da anlatısına özgü unsurları eserin dokusuna yerleştirir; folklorik unsurlar metne eklenti gibi durmaz.¹¹

Tanpınar, hikâyeyi kurgularken büyükannesinden dinlediği halk anlatılarından, Gülbuy'un sanrıya dayalı anılarından, Anadolu toplumundaki söylencelerden ya da mitolojik unsurlardan yararlanmakla birlikte birçok motifi değiştirmiştir. Hikâyedeki sembolik anlamlar çözüldüğünde Tanpınar'ın hikâyesinde halkın muhayyilesinde yer eden, hayat tarzını biçimlendiren, hatta zaman zaman onları histerik hâle getirip ruh sağlığını bozan halk inanç ve anlatılarının büyüsünü bozup onları dönüştürdüğü görülür. Ancak bu hikâyede postmodern anlatılardaki gibi parodi tekniğinden söz etmek zordur. Türkçeye "gülünç dönüştürüm" şeklinde çevrilen "parodi" tekniğinde gülünçlük ögesi baskın olup metne de ironik üslup hâkimdir. "Bu yöneme başvuran yazarın amacı dönüştürdüğü yapıt konusunda biraz 'yergi' yapmak, biraz eğlen-dirmektir."¹² "Evin Sahibi" hikâyesinde ise açıktan ironik üslup ya da gülünçlük ögesinden söz edilemeyeceği gibi, yazarın okuyucularını eğlendirmek gibi bir amacı da yoktur; esere trajik bir üslup hâkimdir. Terry Eagleton'a göre "her edebiyat metninde bir ya da birkaç alt metin bulunur",¹³ bu bağlamda yorumlandığında "Evin Sahibi" hikâyesinde de masalsı anlatılar, alt metin olarak nitelendirilebilir.

Yukarıda da belirtildiği üzere Tanpınar'a göre "folklor vardır, fakat muhakkak aşılması lazım gelen bir malzeme özelliğindedir".¹⁴ Tanpınar hikâyeyi folklorik malzemeyle oynayarak kurgulayıp daha sonra postmodern yazarların yaptığını, aslında daha önce örtük biçimde metne uygulamıştır. "Evin Sahibi" hikâyesine kaynak oluşturan masalsı anlatıyı Tanpınar'ın "Kerkük Hatıraları"ndan aktarmak gerekirse "delişmen", "hoş sohbet", "yarı isterik" olan Gülbuy çok zengin bir ailenin yakışıklı oğluyla nişanlanır; fakat daha nişanın gecesinde rüyasına giren yılan, ona âşık olduğunu ve onu "kendi malı telâkki ettiğini" söyler, onun başkasıyla evlenmesini yasaklar. Gülbuy, daha sonra da onu rüyalarında "güzel bir delikanlı" olarak görmeye başlar. Yılan her sabah onun yastığının altından süzülüp gitmektedir. "Acaip âşık" ona bu macerayı başkalarından saklamasını tembihler. Ancak nikâh zamanı geldiğinde Gülbuy sırrını ev halkına açmak zorunda kalır. Bir sabah yastığın altına giren yılan yakalanıp öldürülür. Yakma eyleminin ardından önce babası, sonra nişanlısı ölmüş, bir kardeşi vurulmuş, Gülbuy'un da saraları başlamış ve gözlerinden biri kör olmuştur. Tanpınar'ın ailesi de Kerkük'teki üçüncü evlerinde bir yılanı öldürmüşler, ardından Tanpınar'ın annesi de o yıl Musul'da tifüsten ölmüştür. Tanpınar "Evin Sahibi" hikâyesinin Gülbuy'un maceralarının seneler sonra uya-

nışı olduğunu; ancak folklora düşmemek için hikâyeyi yazarken birçok değişiklik yaptığını söyler.¹⁵ Örneğin mekân Kerkük yerine, Musul; yılanın musallat olduğu kişi de anlatıcının annesi olarak değiştirilmiştir. Gülbuy da yaşanan trajediyi aktarıcı konumundadır. Hikâyenin birincil kaynağı bu hatıralar olmakla birlikte -daha önce de belirtildiği üzere- Tanpınar'ın hikâyeyi kurgularken büyükannesinden dinlediği masallardan ve okuduğu mitolojik ya da halk anlatılarından da yararlandığı muhakkaktır. Kaynak olarak halk anlatılarını ve Doğu mitolojisine özgü unsurları metnin dokusuna yerleştiren Tanpınar, bu inançların büyüsunü bozarak onların zihinlerde yarattığı karışıklığı gidermeye çalışır.

2. "EVİN SAHİBİ" HİKÂYESİNDE YILANIN SEMBOLİK ANLAMLARI

Kerkük gibi sıcak iklime sahip coğrafyalardaki insanların soğuk iklimdeki şehir / ülkelerle göre yılanla karşı karşıya gelme ihtimali daha yüksek olup bu topraklardaki insanlar, yılanlarla birlikte yaşamaya alışkındırlar. Tanpınar Kerkük'te iken pek çok yılan görür, yılan öldürülmesi hadiselerine tanık olur. Nitekim Tanpınar bütün sıcak memleketlerde olduğu gibi, yılanın Kerkük'te de bir "muhayyile saltanatı" olduğunu belirtir; yılanın, Anadolu'daki birçok yörede olduğu gibi, Kerkük'te de "evin sahibi ve bir nevi tabu" olarak sayıldığını¹⁶ söyler.

Anadolu halkı arasında yılan etrafında oluşan birçok söylence / anlatı vardır. Ancak belirtmek gerekir ki bu tür inançlarda kutsallaştırılan yılan değil de onun şekline girdiği düşünülen varlıklardır. Halk anlatılarında bu tür işleve sahip olan yılanlar bir mekânın koruyuculuğunu üstlenirlerken, "Evin Sahibi" hikâyesindeki yılanın böyle bir koruyuculuk işlevi yoktur. Nitekim yılan ev değiştirilip başka eve taşınıncı o evde de varlığını gösterir. Bu hikâyedeki yılan, kutsal dinlerdeki Şeytan vb. kötü ruhlar gibi insana musallat olmakta, onu izlemekte ve insanların ruh dünyasına hükmetmektedir. Tanpınar fantastik öğelerle süslediği hikâyesinde maziye döner, gizemli insan ve anlatılardan hareketle hikâyeyi yazar. Birçok yönüyle Tanpınar'la benzeşen anlatıcı da sürekli mazide kaldığı için, anı ya da sanrılarını anlatma ihtiyacı hisseder. Bu bakımdan hikâyede anlatıcının hikâyesi çerçeve / üst anlatı, annesi etrafında dönen masalsı / fantastik anlatı olarak adlandırılmaya müsaittir. "Birbirine geçmiş iki anlatıdan oluşan bu hikâyede iç anlatı masal formunu oluşturur.¹⁷ Tanpınar iç hikâyeyi biraz Gülbuy'un sanrıya dayalı anılarından biraz da dinlediği masallardan hareketle kurar. Yazarın hikâyeye gerçek hayattan "gizemli" Abdullah Çavuş ile "histerik" Gülbuy'u dâhil etmesi masal-kurmaca-gerçek ilişkisi bağlamında dikkate değerdir. Yine yazarın hikâyede de sık sık geçen "evin sahibi" ifadesini -"Abdullah Efendi'nin Rüyaları" ve başka hikâyeye-

lerde de bu ifade bazen benzer, bazen de farklı bağlamlarda kullanılır- hikâye başlık olarak vermesi de anlamlıdır.

2.1. *İnsana Âşık ve Görünmez Varlığın Suret Bulmuş Hâli Olarak Yılan*

“Evin Sahibi” hikâyesinde yılanın Suphiye Hanım’a âşık oluşu ve onu sahiplenışı halk anlatılarındaki “cin-insan” ilişkisi motifine benzer. Cinlerin “değişik varlık kalıplarına girerek görünmeleri”, “iyi ya da kötü tesirleri”, insanlarla ilişkileri ve adlandırılmaları farklı ülke ve toplumlarda “dinî ve din dışı literatür”de önemli ve geniş bir yer tutar.¹⁸ Şüphesiz ki “Evin Sahibi” hikâyesinde sembolik olarak oldukça işlevsel olan yılan da görünmez/soyut varlığın görünür/somutlaşmış hâlidir. Hikâyede yılan motifi, aşk bağlamında değerlendirildiğinde yılanın daha çok cinleri andırdığı görülür.

Yukarıda da belirtildiği üzere “Evin Sahibi” hikâyesi, Tanpınar’ın hayatındaki bazı kesitlerle birçok yönden benzerlik gösterir.¹⁹ Hikâyeyi Gülbuy’un maceralarından hareketle yazdığını belirten Tanpınar, “Kerkük Hatıraları”nda Kerkük’te Gülbuy adlı bir hizmetçilerinin bir “yılan”ın kendisine âşık olup başkasıyla evlenmesi durumunda kendisini felakete uğratmakla tehdit ettiğini söyler.²⁰ Tanpınar’ın aktardığı bu hadise, Anadolu halkı arasında anlatılan insan dışı varlıkların insana âşık olması ya da onun üzerine hâkimiyet kurması motiflerini andırır. “Evin Sahibi” hikâyesinin anlatıcısı ve başkişisi de annesinin ölümünü ve yaşadığı felaketleri “yarı deli bir Arap halayığı”ndan dinler, onun adı da Gülbuy’dur. Hikâyeyi hatıralarından hareketle yazan Tanpınar, gerçek hayattaki bazı kişi ve unsurları hikâyeye taşırken birtakım değişiklikler yapmıştır. Anlatıcının bir yılan tarafından öldürülen annesi, henüz küçük bir kız denecek yaşta iken odasında yalnız kaldığında büyük, siyah bir yılan -aslında olmayan- delikten çıkıp onun karşısına gelir, gözlerini üzerine dikerek onu seyreder. Başlangıçta yılanın varlığı ve hareketlerinden çok korkan kız, zamanla bu duruma alışır; yılanla dost olur, günün belirli saatlerini birlikte geçirirler. Yılanın Suphiye Hanım’la iletişim kurması “görünmeyen varlık”²¹ olarak tanımlanan “cin”lerin görünür hâl alıp insanla iletişim kurduğu inancını andırır. Yılan daha sonra Suphiye Hanım’ın rüyasına da girmeye başlar.

Tanpınar’ın eserlerinde yararlandığı halk anlatısı kaynaklı motiflerden en önemlilerinden biri de rüya motifidir.²² Rüya motifi, sembolik ya da imgesel birçok yorumla müsait olmakla birlikte yılan motifiyle ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde halk anlatılarında sıklıkla karşılaşılan şekil değiştirme motifiyile kullanıldığı görülür. Müslüman Türk toplumunda rüyada yılan görülmesi, kötü bir durum ya da olayla karşılaşılacağına işaret, yılan da düşman olarak yorumlanır. Kötülükle özdeşleştirilmesi geleneğinde Şeytan, yılan “don”una/şekline bürünür.²³ “Evin Sahibi” hikâyesinde ise yılan, insan suretine bürünür. Bu

durum Şeytan'ın rüyada insan kılığına girmesini andırır. "Evin Sahibi" hikâyesindeki rüya-yılan ilişkisine yılan-Şeytan-Cin-İnsan kompleksi bağlamında bakıldığında, önce yılan kılığına giren Şeytan'ın sonra da insan olarak görüldüğü şeklinde yorumlanabilir. Geleneksel toplumların birçoğunda Şeytan'ın kılık değiştirerek insanların rüyasına girmesi motifine rastlanır. Şeytan, her ne kadar rüyada iyi ya da iyilik yapıyor görünse de o, daima kötülüğün sembolü olup insanlığa kötülük yapmak niyetindedir. "Evin Sahibi" hikâyesinde Suphiye Hanım rüyasında kendisine yakışıklı bir genç erkek gibi görünen varlığın, yılan olduğunu bakışlarından anlar.

Suphiye Hanım, rüyaların tesiriyle inzivaya çekilir, dalgınlaşır, dengesi sarsılır. Babası, mekân değişikliğinin ruh sağlığını düzelterceğini düşünüp kızını İstanbul'a gönderir. Yılanın yolculuk süresince kendisini takip etmediğini düşünse de insana âşık olduğu farz edilen cin ya da masum insana musallat olan Şeytan gibi aslında yılan da onu takip etmiştir. Yaz mevsiminde bir akraba yalısında, akşamüstü kapının eşiğinde gördüğü yılanı, hayal sansa da ertesi sabah evi temizleyen hizmetçiler yerde, tam onun yattığı odanın karşısında bir "yılan gömleği" bulur, ancak ona bundan söz etmezler. Bu durum olumsuz ortamdan uzaklaştıktan sonra, Şeytanın insanı terk ediyor görünmesine karşın aslında hiç terk etmeyişi andırır.²⁴ Şeytan'ın ya da cinin musallat olduğu insanın izini sürmesi gibi yılan da Suphiye Hanım'ın peşini bırakmaz. Yalıda yılanın rastlanmasından iki hafta sonra Suphiye Hanım yine mutsuz olmaya başlar, Musul'a gitmek ister. O İstanbul'da iken ev değiştirilmiştir. Suphiye Hanım, yolculuk boyunca da neşeli ve mutludur. Onun Musul'a gitmek istemesi ve yolculuk boyunca mutlu olması da kendisine musallat olan yılan kılıklı cin/Şeytan'ın onun ruhuna yeniden hükmetmeye başlayıp, onu bekleyen felaket ve kötülüğü güzel göstermeye çalışmasıyla ilişkilidir.

Suphiye Hanım'ın Musul'a dönüşü onun yeniden doğuşuymuş gibi görülse de öncelikle onun sonra da ailenin bahtının dönüşünün / peripetie'nin başlangıcıdır. Öyle ki Musul'a geldikten bir hafta sonra yılanın tekrar ortaya çıkması üzerine Suphiye Hanım bayılır, onu orada baygın hâlde bulan hizmetçi Gülbuy yıllar sonra bu olayı şu şekilde anlatır:

"Sanki boğulmaktan korkuyormuş gibi iki eli boğazında idi. Fakat yüzünde ne bir korku hâli ne de bayılmalarda görülen o katılık vardı. Ben geldiğim zaman tatlı tatlı, mışıl mışıl uyuyordu. Sanki dersin bir âşık, öyle gözü gözlerinde..."²⁵

Yılan-Suphiye ilişkisi o güne kadar aile içinde saklı tutulurken, o günden sonra etrafa yayılarak efsane gibi anlatılmaya başlanır. Bayılma hadisesinden birkaç gün sonra yılan, esmer bir delikanlı şeklinde Suphiye Hanım'ın rüyasına girer. Önce yüzünü göremediği için onu tanıyamayan Suphiye Hanım, daha sonra onu bakışlarından tanır, sonra da uyanır. Rüyada görme hadisesi tekrar-

lansa da Suphiye Hanım bu duruma alıştığı için yilandan korkmaz, ancak ailesi tedirgindir. Suphiye Hanım'ın Musul'da bir erkekle nişanlanması, ona âşık olan yılanın öfkesini alevlendirir. Rüyasına girip onu başkasıyla evlenmesi durumunda felakete uğratmakla tehdit eder. Artık kendisine ait olduğunu, başkasıyla evlenmesinin mümkün olmadığını, başkasıyla evlenmesi durumunda felaketlere neden olacağını söyleyip onu korkutur. Yılanın Suphiye Hanım'ın rüyasına kılık değiştirerek girmesi, bilinçaltı rüya ilişkisi bağlamında değerlendirilebilir. Yılanın bu eylemi, daha çok, Anadolu halkı arasında yaygın olan, halk anlatılarında da geçen cinin insana özellikle de kadınlara musallat olması, ona ilan-ı aşkıta bulunması, aksi yönde hareket etmesi durumunda onu öldürmekle tehdit etmesi motiflerine benzer. Bütün bu motifler halk anlatılarını, dolayısıyla Tanpınar'ın anlatılarında söz ettiği Gülbuy'un sanrılarını andırır. Halk anlatılarına özgü motifleri, hikâyenin dokusunda eriten Tanpınar'ın bu hikâyeyi yazarken -"Kerkük Hatıraları"nda da belirttiği üzere- histerik bir kadın Gülbuy ile büyükannesinin anlattığı masalların da etkisi dikkate alındığında hikâyenin halk anlatılarıyla ilişkisi daha net görülecektir. Hikâyede laytmotif olarak kullanılan üç sayısı / "üçleme motifi" de halk anlatıları kaynaklıdır. Bu motifte de Tanpınar'ın büyükannesinden ve Gülbuy'dan dinlediği masalların tesiri vardır.²⁶ Masalsı unsurlar bağlamında yılanın Suphiye Hanım'ın üç gece rüyasına girmesi, genç kız olan Suphiye Hanım'ın üç gün üç gece ağlaması, yılanın ona nişanı bozması için üç gün süre vermesi, üç köşeli başlı olan yılanın üçünce gece ona görüldüğünde "mahzun bir delikanlı" kıyafetinde olması dikkate değerdir. Suphiye Hanım'ın rüyasında, yılan uzun uzadıya yüzüne bakıp "Artık beni daha mühim işler olacağı zaman göreceksin" diyerek kaybolmuştur. Jung'a göre "İnsanlık tarihi, başından beri aşağılık duygusu ile kibrin çatışmasından ibarettir."²⁷ Yılan-Suphiye ilişkisine de kibir kavramı ekseninde bakıldığında teklifine olumsuz karşılık alan kibirli yılanın intikam almaya ant içtiği görülecektir.

Suphiye Hanım'ın nikâhı için belirlenen günden bir gün önce yatakları düzelden hizmetçi kadın, kızının yastığı altında bir yılanın yattığını söyleyince, Raif Paşa da bu meseleyi çözüp felaketi tamamen ortadan kaldırmaya karar verir. Evinden ayırmadığı iki Kadiri şeyhiyle birlikte kızının odasına girip yılanı yakalar. Selamlık avlusunda yaktıkları ateşe atar. Kutsal dinlere göre Hz. Âdem'i topraktan yaratan Tanrı, diğer melekler gibi Şeytan'ı ve cinleri de ateşten yaratmıştır. Hikâyede cinleri ve Şeytan'ı simgeleyen yılanın, silahla ya da başka bir aletle öldürülmeyp ateşte yakılmak istenmesi bu bağlamda dikkate değerdir. Yılan, ateşte büzülüp kavrulacağı zaman "birden bire insan gibi dikilmiş, adeta insanca denecek bir bakışla uzun uzun baktıktan sonra alevlerin içinde kıvrılmış"tır.²⁸ Bu manzarayı uzaktan seyreden Suphiye Hanım, bu eylemin kendisinin felaketine yol açacağına hükmetmiştir. Bu hadiseden son-

ra yılan yeniden doğmuş, intikamlarını almıştır. Evliliğin ilk yıllarında Suphiye Hanım'ın rüyasına girmeyen yılan, daha sonra tekrar ortaya çıkmış; Suphiye Hanım onu rüyada gördükten sonra felaketin yakın olduğunu tahmin etmiştir. Nitekim sonraki gün eşi, elim bir şekilde attan düşüp ölmüştür.

2.2. *Sevilen Varlığa ve Masumlara Düşman Olarak Yılan*

İnsanoğlunun Cennet'ten kovulup Dünya'ya atılması/sürülmesi, Şeytan'ın kılık değiştirip "yılan" şeklini alarak Hz. Havva'yı ve onun aracılığıyla da Hz. Âdem'i kandırması inancı, her ne kadar sadece Tevrat'ta geçse de, Yahudi kaynaklı birçok inanç gibi yılanla yüklenen bu işlev de Türk toplumuna yayılmıştır. Yılan-Şeytan ilişkisi Yahudi kaynaklarında Şeytan'ın Cennet'e yılanın ağzına gizlenerek girdiği, yılanın da bu oyuna alet olduğu için Tanrı tarafından lanetlenip sürünmeye mahkûm edildiği şeklinde de geçer.²⁸ Yine Hıristiyan kaynaklı "yasak meyve" inancı da Türk halkı arasında anlatılagelir. "Yasak meyve" sembolik olup Tanrı'nın kendi yarattığı insan için belirlediği yasaklardandır.³⁰

Yılan şeklini alıp ilk insan Hz. Âdem'in mutluluğuna engel olan Şeytan, onun soyundan gelenlere de aynı düşmanlığı yapmaya devam eder. Kutsal dinlere göre Cennet'ten Dünya'ya atılan/sürülen insanoğlunun birçoğu, o günden sonra hep kılık değiştiren, ruhuna hâkim olan Şeytan'ın etkisiyle Tanrı'nın buyruklarına karşıt yönde hareket eder. Hz. Âdem'e secde etmeyi reddeden Şeytan gibi "Evin Sahibi" hikâyesindeki yılan da Suphiye Hanım'ın hayatını yönlendiremeyip ona dediklerini yaptıramayınca onun ve sevdiklerinin düşmanı olur, onlardan intikam alır. Hikâyedeki yılan da Şeytan gibi ölümsüz olup farklı zaman ve mekânda musallat olduğu insanın ya da onun sevdiklerinin karşısına çıkıp felaketlerine neden olur. Suphiye Hanım ve ailesinin durumu da Şeytan'ın dayatmalarıyla hareket etmek yerine Allah'ın buyruklarına uygun yaşayıp gerektiğinde felaket/facialara maruz kalan insanoğlunun tavrını andırır.

Suphiye Hanım'ın düğünü yapıldıktan sonra aile fertleri ilk yıllar mutlu yaşarlar. Fakat belirli bir süre sonra öldürüldüğü sanılırken ölümsüzlüğü fark edecek yılan, yüzünü tekrar göstermeye başlar. Yılan ateşte yakıldıktan sonra Anka gibi küllerinden yeniden doğmuş, intikam almaya bundan sonra başlamıştır. Önce hizmetçi Abdullah Çavuş yılanın eve girdiğini fark eder, sonra da Suphiye Hanım rüyasında onu alevler içindeki hâliyle görür. Suphiye Hanım, bu rüyanın görüldüğü gecenin sabahında eşinden o günkü yolculuğa çıkmamasını ister. Suphiye'nin eşi/anlatıcının babası iyi bir at binicisi olmasına rağmen, atın önüne çıkan siyah yilandan ürkmeye üzerine düşer, cesedi parçalanır. Bu elim hadise yılanın ilk intikamıdır. Felaketin nedenini sezen Suphiye Hanım,

eşinin ölümü karşısında oldukça sakin davranmıştır. Uzun süren sessizliğinden sonra yeniden neşelenen Suphiye Hanım, çocuğuna aşırı ilgi gösterir. Eşinin ölümünden tam üç yıl sonra bir akşam Suphiye Hanım'ı odasında ölü hâlde bulurlar. Suphiye Hanım yerde upuzun yatmakta, boynunda da büyük ve siyah bir yılan, "bir gemi direğine sarılmış halatlar gibi sımsıkı ve ağır halkalarla sarılmış, başı dimdik, iki ateş damlasına benzeyen gözleriyle" odaya gelenlere bakar; sonra da ortadan çekilir. Suphiye Hanım'ı öldürmekle yılan ikinci ve en önemli intikamını alır. Yılan, aile içinde en çok sevilen varlığa, en büyük zararı vermiştir. Ölüm anında Suphiye Hanım'ın yüzünde "hiçbir dehşet alameti" olmayıp "mesut bir tebessümle" gülüyor gibi görünmesi de dikkate değerdir. Yüzünden okunan tebessüm, Suphiye Hanım'ın kendisinin ölümlüyle ailenin felaketlerden kurtulacağını ümit ettiğinin göstergesidir. Fakat bu felaketten bir yıl sonra Suphiye Hanım'ın annesi de ölür. Böylece yılan üçüncü kez intikamını almış olur. Meşrutiyetin ilanı ile sürgün dönemi biten dede, önce İstanbul'a gitmek istemese de torunun saadeti için gitmeyi uygun bulmuştur. Ancak tam İstanbul'a gitmeleri yaklaştığında dedesi de ölür. Dedesinin yerdeki cesedi "kütük gibi şişmiş"tir. Raif Paşa'yı sokup öldüren yılan böylece dördüncü intikamını da almış olur. Dedesinin ölümüyle tüm yakınlarını kaybeden anlatıcı, bu felaketten sonra yıkılır, yalnız kalır.

Anlatıcı, İstanbul'da ve cephede vehim ve sanrılarından uzaklaşır. Ruh sağlığı zedelenen anlatıcının musikişinas Yümni Bey'e olan yakınlığı ve kızı Zeynep'e duyduğu aşk, ızdıraplarını azaltır, onu hayata yeniden bağlar. Masalsı motifler dokusuna yerleşen bu hikâyede Yümni Bey, anlatıcının vehimlerinden uzaklaşmasında kısmen etkili oluşuyla masallardaki bilge kişileri; kızı Zeynep de anlatıcıyı hayata yeniden bağlaması dolayısıyla prensesleri andırır. Hayatındaki olumlu yöndeki değişim, anlatıcının bir bakıma yeniden doğuşu olsa da ne yazık ki sevilen bir varlığa sahip olması, ezeli düşmanını yeniden ortaya çıkarır; "gölge arketipi olarak kendisini gösteren yılan", anlatıcıyla Zeynep'in ilişkisinin bitmesine neden olur.³¹ Anlatıcının bilinçaltına attığı vehim ve korkular, ortaya çıkıp mutluluğuna engel olur. "Yazık ki tanrılar bile kaderin karşısında acizdirler. Saadetim ancak bir sene kadar sürdü."³² ve "Ben talihin gazabına uğramış bir lanetliydim. Hiçbir saadet rüyasına yanaşamazdım."³³ şeklindeki sözlerle anlatıcı hayat boyu mutsuz oluşunu, kötü talihiyle açıklar. Onun acziyetini ifadeleri, Kral Oidipus'un kader karşısındaki tepkilerini de hatırlatır.

Freud'a göre kaygı -duygusal bir hâl olup- "geçmişte kalmış ve tehlikeli bir olayın yeniden üretilmesidir".³⁴ Anlatıcı da kötü anılar ve vesveselerinin etkisiyle mutlu olma şansını elinden geçirir. İnsanoğlundan intikam almaya yeminli olan Şeytan'ın onun en mutlu ve en zayıf anını yakalamaya çalışması gibi korkuyla/kaygıyla özdeşleşen yılan da Suphiye Hanım için en değerli varlık olan

çocuğunu en mutlu anında mutsuz ederek son intikamını alacaktır. Bu durum, Hıristiyan inancındaki “ilk günah” kavramını hatırlatır. Hıristiyan inancına göre kişiye “ilk günah” ebeveynlerinden, onlara da atalarından kalan olumsuz mirastır.³⁵ Anlatıcı da hayat boyu mutsuz olarak annesinin kararının bedelini öder. Yahudi kaynaklarında Şeytan’a yardımcı olup Hz. Havva’nın kandırılmasına neden olan yılanın kadına Tanrı tarafından düşman edildiği konusu geçer. Tanrı yılanı “Ve seninle kadın arasına ve senin zürriyetinle kadının zürriyeti arasına düşmanlık koyacağım.”³⁶ der. Tanpınar’ın Yahudi kaynaklarından ne kadar yararlandığını tespit etmek zor olmakla birlikte, Yahudi kaynaklı bu bilgi bağlamında anlatıcının trajedisine bakıldığında yılanın/sembolize ettiği Şeytan’ın Suphiye Hanım’ın zürriyetine düşman olduğu görülür. Suphiye Hanım’ın oğlunun/anlatıcının mutluluğu çok kısa sürmüştür. Anlatıcı son mutlu günlerini şu şekilde anlatır:

“Zeynep her bakımdan güzel ve emsalsizdi; karı kocadan fazla bir şey, iyi bir dosttuk. Teyzemle iyi anlaşmışlardı. İşlerim bile tahminimden fazla düzelmmişti. Dedemin, İstanbul’da şurada burada beş on parça ufak tefek mülkü meydana çıkmıştı. Ben iyi çalışıyordum. Müşterek zevklerimiz vardı; musiki başlıca zamanımızı alıyordu. (...) Zeynep’in beni sevdiği muhakkaktı. Hemen bütün zamanını bana veriyordu.”³⁷

Anlatıcı, Zeynep’in kendisine beslediği ilgi ve sevgisini, kendisini sevmekten çok acıma duygusuyla ilişkilendirir. Aslında kendisi de vehimlerinin “kendi zaafalarının doğurduğu bir vehim” olduğunun, sevdiği varlıkları bir bir kaybettiği için kendisini hayata yeniden bağlayan eşini de kaybetme korkusundan kaynaklandığının farkındadır. Dedesinin ölümünden sonra, sevdiği kimse de kalmadığı için korkulu rüya da görmeyen anlatıcının, sevdiği bir varlığa sahip olunca yeniden korkulu rüyalar görmeye başlaması vesveselerle ilişkilidir. Rüyasında Zeynep ile annesini birlikte görmesi de bu bağlamda dikkate değerdir. Kendisinin ifade ettiği durum tespiti de son derece çarpıcıdır:

“İlk önce bu rüyaları küçük ve manasız gündelik işlere yordum. Sonra açıktan açığa onlara ehemmiyet vermemek istedim ve üzerlerinde düşünmemeğe karar verdim; fakat yavaş yavaş onların tehdidi içime yerleşti. Hakikat şu ki Zeynep’i çok seviyordum; bu saadete bağlıydım ve bir gün gelip de onu kaybetmek korkusu beni perişan ediyordu.”³⁸

Zeynep, âşık olunan kadın olmakla birlikte kaybedilen ve özlem duyulan anne hatta anneanne, dede vb. bütün ölü sevgililerin yerini alan idealize bir insan ve âdeta masal kahramanıdır. Öyle ki anlatıcı bazı geceler sırf onun uykusunu seyretmek için uyanır. Annesiyle birlikte rüyasına giren Zeynep’in de annesinin kaderini yaşamasından korkar. Anlatıcının “Hülasa yılan gizlendiği yerden çingırağını sallıyor, ıslığı başımın üzerindeki havayı her an yırtıyordu.”³⁹ şeklindeki ifadesi onun bu ruh hâlini özetler. Vesveseleri, onu hem Zey-

nep'in sevgisinden şüphelendirir, hem de ailesinin felaketine neden olan yılanın bir gün onu da öldürmesi korkusuyla yaşatır. Öyle ki vehimli bir rüyanın ardından uykuyla uyanıklık arasında, Zeynep'in boynuna dolanan siyah saçlarını yılan halkası sanır; onun boynunun etrafını sıkmaya başlar. Zeynep'in çılgılığı üzerine koşanlar, yarı ölü hâldeki Zeynep'i güçlkle kurtarırlar. Zeynep'in boynuna dolanan saçlarını yılan sanması, hayatındaki son mutluluk şansını da elinden alır. Yaptığından dolayı kendisini suçlayan anlatıcı, evden kaçır. Anlatıcının bu ruh hâli, cinnet ile paranoya arasındadır. "Garip fikirler, tuhaf huylar, saplantılı planlar vs. biçiminde görülen" "cinnet fenomeni" bireye hâkim olduğunda, onun bu durumdan kurtulması için "çok iyi bir dost"a ihtiyacı vardır.⁴⁰ Zeynep anlatıcı için iyi bir eş olduğu gibi sadık bir dosttur. Nitekim üçüncü gün akşam onu bulur; maruz kaldığı durumun, onun vehimlerinden kaynaklandığını bildiği için onu affeder. Ama anlatıcı kendisinin mutlu olamayacağına, kendisini huzursuz etmeye yemin eden yılanın yaşadığı müddetçe peşinden ayrılmayacağına da farkındadır. Hastanedeyken de daha sonra da hastalıktan değil babasının, annesinin, anneannesinin, dedesinin ölümüne neden olan yılanın zehriyle öleceğini düşünür. Hastane odasında anılarını yazarken bütün sevdiklerini elinden alan yılanı beklediğini ifade eder:

"Beni bekleyen bir başka ölüm var. Bu satırları yazarken bile onu bekliyorum, onun siyah müselles başının aralıktan görünmesini, akarsular gibi kıvrak vücudunun boynumun etrafında dolanmasını bekliyorum. Ve biliyorum ki bir gün o gelecek, bu ağır, kasvetli her an hatıraların hücumuyla delik değişik maceraya, bu karanlık hikâyeye siyah, kaypak külçesiyle bir son çekecek..."⁴¹

"Gölgesi tarafından ele geçirilen" anlatıcı "kendi ışığını kes"er,⁴² sağduyulu hareket edemez; "Ben Raif Paşa ailesinin ölümüyle öleceğim." diyerek öngöründe bulunur, yaşadığı müddetçe mutlu olamayacağına farkındadır. Anlatıcın bu tavrı da "ilk günah" kavramıyla ilgilidir.⁴³ Nitekim o, mutluluğa doğru yol alırken Zeynep'i de mutsuz edeceğini düşünüp kaderi karşında teslimiyetçi davranır. Halk anlatılarındaki kötücül motifleri "gölge arketipi" olarak dönüştüren yazar, dinlediği gizemli, büyüleyici, korkutucu halk anlatılarının anlatıcının zihin sağlığını nasıl bozduğunu, hayatını nasıl paramparça ettiğini gösterir.

2.3. Varlığa Hükmetmeye Çalışan Korkunç Yaratık Olarak Yılan

Türk kültüründe farklı "hayvan donu"yla görünen "koruyucu iye"ler vardır. Anadolu toplumunda da yılanın evin koruyuculuğunu yaptığı inancına rastlanır. Daha çok ev sahibinin gözüne görünen bu yılanlar siyah, alaca, beyaz ve kırmızı renkte de olabilmektedir. Bu yılan donlu ev sahiplerinin genelde ev in-

sanlarına ve hayvanlarına dokunmadığına, hatta onların bahçeyi bile koruduğuna, ev koruyucusu olan bu tip yılanlara dokunmanın felakete yol açacağına inanılır.⁴⁴ “Evin Sahibi” hikâyesinde de kötülüğün sembolü oluşu yönüyle öne çıkan yılan, “siyah/kara rengi”, “gezici”, “hareket edici” ve “rahatsız edici” özellikleriyle korku öznesi olarak işlevseldir. Tanpınar’ın hikâyeyi kurularken halk anlatılarındaki korkunç yaratıklara ilişkin söylencelerden yararlanmış olması olasıdır. “İçgüdüsel ve karanlık ruhun simgesi olan”⁴⁵ yılan, bu hikâyede de farklı özellikleriyle korkuyla özdeşleşmiştir. Evin fertleri üzerinde büyük korku salan yılan, gece gündüz onların kâbusudur. Ev halkı, yılanın kendilerine istediği zararı verebilecek güce sahip olduğunu düşünüp onu mutlu etmeye, tehlikesiz hâle getirmeye çalışır. Bu hikâyedeki yılanın evi/mekânı koruyuculuk gibi bir işlevi olmayıp o korkuyla özdeşleşir. Hikâyedeki yılan tıpkı Şeytan gibi, insanlığın mutsuzluğunu istediği için kötülük yapmaktan hiçbir zaman vazgeçmez. Ailenin yaşadığı mekâna sahip olmak ister, hayatlarını şekillendirir, onları izlemeyi sürdürür. Yılan başlangıçta sadece anlatıcının annesi Suphiye Hanım’a musallat olur, hayatını biçimlendirmeye çalışır. Suphiye Hanım, başka biriyle evlendirilene kadar yılanın ona ve aileye keskin bir düşmanlığı olduğu söylenemez, bundan sonra düşmanlık ve intikam savaşı başlar. Suphiye Hanım’ı tehdit ettikten sonra evi terk etmiş gibi görünen yılan, öfkesinden gücünün elverdiği bütün kötülükleri yapmaya başlar. Huzursuz ettiği ev halkı, aşırı biçimde korkar, onun görüldüğü yerlerden geçmeye cesaret edemezler. Yılan insanlarla birlikte hayvanlara da kötücül yönünü ve gücünü hayvanlara da gösterdikten sonra hayvanlarda olağan dışı hareketler görülmeye başlanır. Hikâyedeki bu motifleri, halk anlatılarında/inançlarında hayvanların olağan/sıra dışı hareketlerinin, kötü ruhların musallat oluşuyla ilişkilendirilmesi inancını andırır. Çocukluğu konakta geçen, sürekli masallar dinleyen Tanpınar, maziye döndüğünde zihnine yer eden gülünç öğeler içeren anlatıları hatırlar.

“Evin Sahibi” hikâyesinde yılanın aslında biricik vasfı, kötülüğün sembolü olup insana ve iyi olana düşmanlıktır. Tanpınar, halk anlatılarındaki yılan-evi koruyuculuk motifinin dönüştürümünü yapmıştır. Ev halkına korku salan yılan, onların fizikî ve fikrî hareketlerine yön vermiş, onları esir almıştır. Anlatıcının ailesi, yakınları eylemlerini/davranışlarını yılanın göre ayarlamaktadırlar. Öyle ki Musul’dan İstanbul’a gidip mekân değiştiren anlatıcı, yılanın kendisine saldırdığı korkuyu zihninden atamadığı için tam Zeynep’le evlenip mutlu olacağı zaman makul davranamaz. Ruh dünyasına hükmeden, zihnini bulandıran yılan onu huzursuz etmeye devam eder. Yılanın saldırdığı vehimler sonucu, talihinin karanlık olduğuna hükmedip yenilgiyi kabul eder.

Anlatıcının “kehkeşan cüsseli, siyah derili, yıldız pullu”, “evlerinin sahibi”, “düşüncelerinin efendisi” gibi sıfatlarla söz ettiği yılan, ev halkının her türlü

gündelik hareketlerini şekillendirir; onlara korku salarak varlığını kabul ettirir, tehlikenin her an yakınlarında olduğunu hissettirerek onları huzursuz eder. Yılan, onların hayatında korkulan bir kutsal olarak her şeye hâkim ve güçlü bir varlıktır. Anlatıcının, trajik bir hayat süren ailesinin yılanı yüklediği anlam ve kutsallığa ilişkin ironik ifadeleri çarpıcıdır:

“Hakikat şu ki evimizin adeta küçük ve ehli bir mitolojisi, nüfuz dairesi ailemizi geçmeyen bir nevi hususî dini vardı. **Yılan bu dinin tek mabudu idi.** Bütün hayatımıza tasarruf eden bu ilahın kendine göre ibadet tarzları, ayinleri, köşe bucaklara akşam oldu mu dökülen şerbetlerden ibaret adak ve kurbanları vardı. Dadım bu acayip dinin bir nevi baş rahibesi, merasimi tanzim ve ona riyaset eden, hâkimi mutlakın bütün sırlarına aşına olduğu her hareketinden belli olan büyük vâkîfi idi. Dedem, ben ve evin diğer sakinleri onun bu hususta bir dediğini iki etmeyen saf âbidlerdik. Bununla beraber, bu din sadece evimize inhisar etmese gerekti. Çünkü yılda iki üç defa uzak yerlerden geldiği söylenen şeyhler bizde haftalarca kalırlardı. Bu sırada evimiz, okunmuş sularla baştan ayağı temizlenir, biz de tütsüler üzerinden geçirilirdik. Ayrıca annemin öldüğü söylenen oda açılır ve sadece dedemin gözü önünde temizlenirdi. **Fakat bu yapılanların hiç biri akşam oldu mu, o büyük ve karışık korkunun bütün evi büyük bir kuş gibi kanatlarının altına almasına mani olamazdı.**”⁴⁶

Ev halkının ve aile büyüklerinin yılanı memnun etmek isteyişleri, onu kut-samaktan çok ondan korktukları içindir. Aldıkları önlemler de geleneksel inanç-lara uygun hareket edenlerin Şeytan’a ve onun kötülüklerinden korunacağı inan-çıyla ilintilidir. Evin içine dinî önderlere dualar okutturmaları, okunmuş /kut-sal kabul edilen sularla kötü ruhları ya da Şeytan’ı haneden uzak tutmaya ça-lışmaları da muska takınma ve “iyi saatte olsunlar” inançlarını andırır. Nasıl ki Şeytan’ın kendisini günaha yöneltmesine engel olmak isteyen kişiler bazı önlemler alırsa, anlatıcının ailesi de yılanın kendilerine vereceği zarara engel olmak için tedbirler alırlar. Daha önce annesinin uyarılarını dikkate almadık-ları için felaketler yaşadıklarına inanırlar.

Kötülüğün simgesi hâline gelen ve güç sahibi olan yılan ev halkını, gece-leri daha da ürpertir. Yine kış geceleri yatış saati geldiğinde anlatıcının baba-annesi âdeta “esrarlı âyin”e başlar, bazı dualar okuyarak odadaki yatak, min-der, yastık, kanepeler vb. eşyaları yerinden oynatıp onların buldukları yerle-ri üfler. Dedesinin ve ev halkının evhamlı ve tedirgin tavırları, anlatıcının da ruhî yapısını olumsuz etkiler, o da evhamlı bir kişiliğe sahip olur. Bütün bu ki-şilerin evhamlı ve tedirgin oluşu, korku öznesi olan yılan ve ona yüklenen kor-kulu kutsallıkla ilişkilidir. Masalsı unsurlar bilinçaltını biçimlendiren anlatı-cı, Musul’da olumsuz / trajik anıların yaşandığına inanılan ve efsane gibi yıl-larca anlatılan mekândan uzakta -İstanbul’da- bir hastanede yatarken de bu vehimlerle yaşar. Aradan yıllar geçtiği hâlde geceleri işittiği ayak seslerini ha-tırlayıp ürperir ve korku içinde kalır.

SONUÇ

Hatıra-folklor bağlamlarında kurgulanan “Evin Sahibi” hikâyesinde bir üst/çerçeve bir de alt/iç anlatı vardır. Geriye dönüş tekniği kullanılarak mazideki olaylarla anlatıcının hâlihazırdaki ruh hâlinin paramparça oluş nedeni açıklanır. Maziye ilişkin anlatılan fantastik olay/durumlar ve masalsı unsurlar, anlatıcıyı sürekli takip eder. Anlatıcı, kişiliği şekillenirken halk anlatılarının, masalların, söylencelerin çok fazla tesirinde kalır; bu anlatılar onun ruh sağlığını bozar, onu histerik hâle getirir. Tanpınar masalsı unsurları metnin dokusuna yerleştirerek örtük biçimde halk anlatılarının dönüştürümünü yapar, masalsı unsurlardan yararlanarak bir büyüü/yanılsamayı bozar. Masalsı unsurlar hayat merdiveninin alt basamaklarına tırmanan çocukları eğlendirdiği gibi yetişkin yaşlarda “gölge arketipi” olarak onları izlemekte, ruh sağlıklarını bozmaktadır.

Hikâyedeki yılanın Suphiye Hanım ile ilişkisine bakıldığında, rüyada da insan suretine giren yılanın Suphiye Hanım’a aşkını ilan etmesi, halk anlatılarında soyut varlıkların insanlara âşık oluşu motifini hatırlatırken ona ve ailesine zarar vermesi ise Şeytan’ın insanlara bakışını andırır. Hikâyede Suphiye Hanım ve ailesinin de içinde yaşadığı dünya/mekânlar cehennem, yılan da tüm kötücül varlıkların sembolüdür. Ruhî dengesi alt üst olan anlatıcı hiçbir zaman mutlu olamaz. Zeynep’le evliliklerinin de bitmesi üzerine söylediği “Yazık ki tanrılar bile kaderin karşısında acizdirler. Saadetim ancak bir sene kadar sürdü.”⁴⁷ şeklindeki söz çarpıcıdır. Onun bu yaklaşımı Kral Oidipus’un yazgısına tepkisini ve varoluşçu yazarları hatırlatır. “Talih” kavram olarak Tanpınar’ın anahtar kelimelerinden biridir. İnsanın kaderi karşısında yenilgisinin söz konusu edildiği bu hikâyede “yılan” Suphiye Hanım’ın ve ailesinin kaderi olur ve onlar kaderlerinden hiçbir biçimde kaçamazlar; hayatları hep trajik biçimde sonlanır.

Tanpınar’ın önemli kavramlarından biri de “mukavemet”tir. Hikâye bu bağlamda bakıldığında görülecektir ki folklorik unsurlar, toplumsal hafızada yaşama hususunda direnç gösterirler. İnsan nasıl kadere karşı gelemese, adeta bir kader unsuru olan folklorik alışkanlıklar/inançlar da sanatın kaderi olup sanat eserlerinde yaşamaya devam ederler. “Evin Sahibi” hikâyesi örneğinde de görüleceği üzere sanatçı/yazar da folklorla karşı mukavemet edemez.

Türk edebiyatında birçok eserde “yılan” motifinin kullanıldığı görülür. Yaşar Kemal’in *Yılanı Öldürseler* ve Fakir Baykurt’un *Yılanların Öcü* romanlarında; Tefik Fikret’in “La Dans Serpantin” / (“Yılan Dansı”), Sezai Karakoç’un “Kara Yılan”, Cahit Zarifoğlu’nun “...Ve Çocuğun Uyanışı Böyle Başladı”, “Yedi Güzel Adam” vb. şiirlerinde yılanın sembolik anlamlara sahip olduğu görülür.

DİPNOTLAR

- 1 Süleyman Hayri Boley, “Âdem”, *TDV İslam Ansiklopedisi, C. 1*, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, s. 361-362.
- 2 İlyas Çelebi, “Şeytan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 39*, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, s. 99.
- 3 Kutsal dinlerde ve diğer inanç sistemlerinde “cin”lerle ilgili farklı inançlar vardır. Kur’an-ı Kerim’de insanlardan farklı olarak ateşten yaratılan cinlerin de insanlar gibi Allah’a kulluk etmeleri için yaratıldıkları, ancak hızlı hareket etmeleri, insanları görebilme vb. yönleriyle insanlardan daha farklı özelliklere sahip oldukları belirtilir. Ayrıntılı bilgi için bk., Ahmet Saim Kılavuz, “Cin”, *TDV İslam Ansiklopedisi, C. 8*, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, s. 8.
- 4 Ahmet Hamdi Tanpınar, “Kerkük Hatıraları”, *Yaşadığım Gibi*, (Haz. Birol Emil), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000, s. 346.
- 5 Ahmet Hamdi Tanpınar, “Evin Sahibi”, *Hikâyeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1999, s. 263.
- 6 İbrahim Şahin (2012): *Ahmet Hamdi Tanpınar Haz ve Günah Bir Tanpınar Yorumu*, Kapı Yayınları, İstanbul, s. 307.
- 7 *age.*, s. 395-396.
- 8 Orhan Okay, *Bir Hülyâ Adamının Romanı Ahmet Hamdi Tanpınar*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010, s. 39.
- 9 İbrahim Şahin, *age.*, s. 308.
- 10 Ahmet Hamdi Tanpınar “Halk Destanlarından Milli Edebiyata”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s. 88.
- 11 Ahmet Hamdi Tanpınar’ın eserlerinde halk anlatılarının etkisiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Erol Aksoy *Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Eserlerinde Halk Bilimi Unsurları*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2005.
- 12 Kubilay Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000, s. 126.
- 13 Terry Eagleton, *Edebiyat Kuramı Giriş*, (çev. Tuncay Birkan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 218.
- 14 İbrahim Şahin, *age.*, s. 39.
- 15 Ahmet Hamdi Tanpınar, “Kerkük Hatıraları”, *Yaşadığım Gibi*, (Haz. Birol Emil), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000, s. 346.
- 16 *age.*, s. 346.
- 17 Seval Şahin Gümüş, *Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Hikâye ve Romanlarında Oyun*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2006, s. 101.
- 18 M. Süreyya Şahin-Ahmet Saim Kılavuz, “Cin”, *TDV İslam Ansiklopedisi, C. 8*, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, s. 5.
- 19 Orhan Okay, *age.*, s. 312.
- 20 Ahmet Hamdi Tanpınar, *age.*, s. 346.
- 21 M. Süreyya Şahin-Ahmet Saim Kılavuz, *agm.*, s. 5.
- 22 Tanpınar’ın eserlerinde rüyanın işlevi için bkz. Betül Coşkun 2004, *Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Eserlerinde Rüya*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- 23 Esat Korkmaz, *Şeytan Tasarımı Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 741.
- 24 Suphiye Hanım’ın İstanbul’da iken yılanla çok fazla karşılaşmaması iklimle de ilgilidir. Sıcak iklime sahip olan Musul’da insanların yılanla karşılaşma olasılığı daha yüksek iken İstanbul’da ise daha azdır. Soğuk iklime sahip coğrafyada yaşayan toplumlarda yılanla ilgili inanış ya da söylence daha azdır. Eski Türk toplumunda da yılan motifinin çok fazla geçmemesi iklimle ilişkilidir. Kuzey ve doğudan güney ve batıya göç ettikten sonra Türk kültüründe yılan motifi daha çok yer alır. bk. Murat Uraz *Türk Mitolojisi*, Mitologya Yayınları, İstanbul, 1992, s. 154.
- 25 Ahmet Hamdi Tanpınar, “Evin Sahibi”, *Hikâyeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1999, s. 277.
- 26 Erol Aksoy *Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Eserlerinde Halk Bilimi Unsurları*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2005, s. 123-124.
- 27 Carl Gustave Jung, *Dört Arketip*, (Çev. Zehra Aksu Yılmaz), Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s. 99.
- 28 Ahmet Hamdi Tanpınar, *age.*, s. 281.
- 29 Burhan Öğüz, *Türk ve Yahudi Kültürlerine Mukayeseli Bir Bakış*, Yazır Matbaası, İstanbul, 1992, s. 165.
- 30 Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993, s. 475.
- 31 Şerife Çağın, “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Romanlarının Prototipi ‘Evin Sahibi’ Hikâyesi”, *Yeni Türk Edebiyatı*, S. 2, Ekim 2010, s. 51.

- 32 Ahmet Hamdi Tanpınar, age., s. 311.
 33 age., s. 315.
 34 Sigmund Freud, *Psikanaliz Üzerine*, (Çev. A. Avni Öneş), Say Yayınları, İstanbul, 2011, s. 115.
 35 Terry Eagleton, *Kötülük Üzerine Bir Deneme*, Çev. Şenol Bezci, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.37.
 36 Burhan Öğuz, age., s. 165.
 37 Ahmet Hamdi Tanpınar, age., s. 311.
 38 age., s. 312.
 39 age., s. 314.
 40 Carl Gustave Jung, age., s. 55.
 41 Ahmet Hamdi Tanpınar, age., s. 315.
 42 Carl Gustave Jung, age., 56.
 43 Şerife Çağın, agm., s. 46.
 44 Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi 2*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2007, s. 262-265.
 45 Carl Gustav Jung, *İnsan Ruhuna Yöneliş*, (Çev. Engin Büyükinâl), Say Yayınları, İstanbul, 2013, s. 261.
 46 Ahmet Hamdi Tanpınar, age., s. 274-275.
 47 age., s. 311.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Erol, *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde Halk Bilimi Unsurları*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2005.
 Aktulum, Kubilay, *Metinlerarası İlişkiler*, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000.
 Anar, Turgay, "Evin Sahibi" Hikâyesinde -Korkunun Mekânı Olarak- Ev", *Esik Cini Dergisi*, S. 3, Mayıs/Haziran 2006.
 Andi, M. Fatih, "Cahit Zarifoğlu'nun Şiirlerinde Bir Kötülük Ögesi Olarak Yılan Sembolü", *Güneşe Tutulan Ayına*, Hat Yayınevi, İstanbul, 2010.
 Bayat, Fuzuli, *Türk Mitolojik Sistemi 2*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2007.
 Bolay, Süleyman Hayri, "Âdem", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 1, TDV Yayınları, İstanbul, 1988.
 Campbell, Joseph, *Batı Mitolojisi*, (Çev. Kudret Emiroğlu), İmge Kitabevi, Ankara, 1995.
 Campbell, Joseph, *İlkel Mitoloji*, (Çev. Kudret Emiroğlu), İmge Kitabevi, Ankara, 1995.
 Coşkun, Betül, *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde Rüya*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2004.
 Çağın, Şerife, "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Romanlarının Prototipi 'Evin Sahibi' Hikâyesi", *Yeni Türk Edebiyatı*, S. 2, Ekim 2010.
 Çelebi, İlyas, "Şeytan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 39, TDV Yayınları, İstanbul, 2010.
 Eagleton, Terry, *Edebiyat Kuramı Giriş*, (Çev. Tuncay Birkan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004.
 Eagleton, Terry, *Kötülük Üzerine Bir Deneme*, (Çev. Şenol Bezci), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
 Eliade, Mircea, *İmgeler Simgeler*, (Çev. M. A. Kılıçbay), Gece Yayınları, Ankara, 1992.
 Enginün, İnci, *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000.
 Fordham, Frieda, *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, (Çev. Aslan Yalçınmer), Say Yayınları, İstanbul, 2001.
 Freud, Sigmund, *Psikanaliz Üzerine*, (Çev. A. Avni Öneş), Say Yayınları, İstanbul, 2011.
 Jung, Carl Gustave, *Dört Arketip*, (Çev. Zehra Aksu Yılmaz), Metis Yayınları, İstanbul, 2003.
 Jung, Carl Gustave, *İnsan Ruhuna Yöneliş*, (Çev. Engin Büyükinâl), Say Yayınları, İstanbul, 2013.
 Korkmaz, Esat, *Şeytan Tasarımı Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2006.
 Öğuz, Burhan, *Türk ve Yahudi Kültürlerine Mukayeseli Bir Bakış*, Yazır Matbaası, İstanbul, 1992.
 Okay, Orhan, *Bir Hülya Adamının Romanı Ahmet Hamdi Tanpınar*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010.
 Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.
 Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993.
 Önen, Elif Esra, *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde Hayat ve Ölüm Kavramları*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2010.
 Russel, Jeffrey Burton, *Şeytan Antikiteden İlkel Hıristiyanlığa Kötülük*, (Çev. Nuri Plümer), Kabalıcı Yayınları, İstanbul, 1999.
 Sağlık, Şaban, "Söz İtibarını İade Etmek Bağlamında Sezai Karakoç'un 'Kara Yılan' Şiiri", *Türk Dili*, S. 744, Aralık 2013.

- Seyidođlu, Bilge, "Kültürel Bir Sembol: Yılan", *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.
- Şahin, İbrahim, *Ahmet Hamdi Tanpınar Haz ve Günah Bir Tanpınar Yorumu*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2012.
- Şahin, M. Süreyya-Kılavuz, Ahmet Saim, "Cin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 8, TDV Yayınları, İstanbul, 1993.
- Şahin Gümüş, Seval, *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Hikâye ve Romanlarında Oyun*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2006.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Hikâyeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1999.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Yaşadığım Gibi*, (haz. Birol Emil), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000.
- Uraz, Murat, *Türk Mitolojisi*, Mitologya Yayınları, İstanbul, 1992.